

หลักอธิปไตยเพื่อพัฒนาผู้บริหาร Supremacy for Developing Executives

พระปลัดธนา อคฺคธมฺโม (พิมพารัตน์)

Phrapalad Thana Aggadhammo (Pimparat)

กฤตสุชิน พลเสน

Kitsuchin ponsen

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahamakut Buddhist University

E-mail: thanapimparat5710@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 26 ธันวาคม 2565

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 28 ธันวาคม 2565

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 28 ธันวาคม 2565

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1. เพื่อศึกษาหลักอธิปไตยในพุทธศาสนาเถรวาท จากการศึกษาพบว่า อธิปไตยแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ประกอบด้วยอัตตาธิปไตย ได้แก่ การมีตนเป็นใหญ่ โลกาธิปไตย ได้แก่ การมีโลกเป็นใหญ่ อัมมาธิปไตย ได้แก่ การมีธรรมเป็นใหญ่ ดังนั้น ผู้บริหารควรได้มีการใช้หลักอธิปไตย และหลักธรรมสำหรับผู้บริหาร คือ พรหมวิหาร 4 อคติ 4 และหลักทศพิธราชธรรมด้วย

คำสำคัญ: หลักอธิปไตย, พรหมวิหาร 4, อคติ 4

ABSTRACT

This article aims 1. to study the principle of supremacy based on Theravada Buddhism. From the study, it had been found that supremacy can be divided into 3 types; supremacy of self or self-dependence, supremacy of the world or public opinion, and supremacy of the Dharma or righteousness. The executives should apply the principle of supremacy. The Dhamma for executives are the four sublime states of mind, the four wrong courses of behavior, and the ten virtues of the king.

Keywords: the supremacy, the four sublime states of mind, the four wrong courses of behavior

1. บทนำ

หากกล่าวถึงอธิปไตยหรืออำนาจอธิปไตยนั้นได้ถือกำเนิดมาพร้อมๆ กับการที่มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคมและมีการทำสัญญาในการอยู่ร่วมกัน เริ่มจากสังคมเล็กๆ และค่อยพัฒนาเป็นสังคมขนาดใหญ่ ซึ่งต่อมาเรียกสังคมนี้ว่ารัฐ และอำนาจอธิปไตยเป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองรัฐ มีลักษณะสำคัญคือมีความเด็ดขาด เป็นการทั่วไป เป็นความถาวร และไม่สามารถแบ่งแยกได้ ซึ่งทำให้รัฐมีอำนาจบังคับให้มีการปฏิบัติตามกฎหมายและมีอำนาจในการดำเนินกิจการระหว่างประเทศ จะเห็นว่าอธิปไตยหรืออำนาจอธิปไตยนั้นมีความสำคัญยิ่งต่อความเป็นรัฐ และทำให้รัฐสมบูรณ์ เพราะถ้ารัฐขาดซึ่งอธิปไตยแล้วรัฐนั้นก็จะเป็นรัฐเลย มนุษย์ทุกคนมีฐานะเป็นสมาชิกของสังคมที่ตนอาศัยอยู่และมีความสัมพันธ์ด้านต่างๆ ต่อกันตลอดจนอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นคณะ โดยมีเป้าหมายเพื่อความอยู่รอดและความผาสุกของมนุษย์เอง แต่เนื่องจากธรรมชาติมนุษย์มีอริยชาติหรือความไม่รู้เป็นพื้นฐาน ประกอบกับขาดการขัดเกลาทางสังคมที่มีประสิทธิภาพจึงก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมขึ้น หากเราศึกษาเรื่องวิวัฒนาการของชุมชนและความเป็นมาของผู้นำจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาจะพบว่า นับตั้งแต่มนุษย์ได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มชนเล็กๆ ประกอบ ด้วยผู้คนในเผ่าเดียวกัน มนุษย์ประสบปัญหาแรกคือปัญหาทางศีลธรรมในชุมชน ทำให้มนุษย์คิดถึงผู้นำและชนิดของผู้นำ โดยคนในชุมชนนั้นได้ประชุมลงมติกันเลือกคนที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เช่น มีรูปงามบุคลิกภาพดี มีอำนาจมากกว่า ให้เป็นผู้นำพร้อมกับมอบอำนาจให้ผู้ที่ได้รับเลือกเป็นผู้นำ สามารถกำจัดผู้ที่ต้องกำจัด ตาหนิผู้ที่ต้องตาหนิ เนรเทศผู้ที่ต้องเนรเทศได้ อำนาจที่ว่านี้ต่อมาในทางการปกครองเรียกว่าอำนาจอธิปไตย เป็นอำนาจสูงสุดที่ผู้นำนำไปใช้ในการปกครองประเทศ อำนาจอธิปไตยนี้แม้จะเป็นของประชาชน แต่ผู้ที่ใช้อำนาจดังกล่าวคือ นักการเมือง เนื่องจากอำนาจเป็นใหญ่ในโลก ดังนั้น นักการเมืองจึงเป็นผู้มีอิทธิพลที่สามารถส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชนในทุกด้าน เพราะนักการเมืองมีหน้าที่ในการกำหนดนโยบายและดำเนินตามนโยบายในการบริหารประเทศ (มนตรี ธีรธรรมพิทักษ์, 2540) เป็นผู้ที่มิบทบาทสำคัญ คือ เป็นผู้ใช้อำนาจและอำนาจนั้นไม่ใช่อำนาจธรรมดา แต่เป็นอำนาจอธิปไตยซึ่งเป็นอำนาจเด็ดขาด ครอบคลุม มีความถาวร และไม่สามารถถูกแบ่งแยกได้ ทั้งนี้ เพื่อให้การปกครองเมืองสามารถบริหารประเทศได้โดยสะดวกฉับไวและเกิดประสิทธิผลตามเจตนารมณ์ของเจ้าของอำนาจ คือ ประชาชน (วิชฌุ เครืองาม, 2523: 221)

ปัจจุบันนักการเมืองไทยส่วนใหญ่ขาดความสามัคคีไม่ว้าวางใจซึ่งกันและกัน ใช้อำนาจโดยมิชอบแสวงหาประโยชน์ตนและพวกพ้อง ก้าวกว่าแทรกแซงข้าราชการประจำ ดำเนินการทางการเมืองหย่อนประสิทธิภาพ พรรคการเมืองมุ่งอำนาจเป็นส่วนใหญ่และไม่อยู่ร่วมกัน ทำงานด้วยอุดมการณ์นิยม ยึดหลักประโยชน์นิยม มุ่งผลประโยชน์ของพวกพ้องเป็นใหญ่ อันเป็นพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ และการควบคุมพฤติกรรมของนักการเมืองที่ไม่พึงประสงค์ อาจทำได้โดยวิธีทางของกฎหมาย ใช้ระบบควบคุมบุคคลโดยแนวปรัชญาที่ว่า แม้ตัวบุคคลจะไม่ดีแต่ถ้าระบบดีก็สามารถควบคุมคนไม่ดีไม่ให้ทำชั่วได้ อย่างไรก็ตามกฎหมายแม้จะเข้มงวดเคร่งครัดและรัดกุมเพียงไร ก็ควบคุมได้เฉพาะพฤติกรรมภายนอกเท่านั้น สมุฏฐานแห่งความชั่วเกิดจากจิตใจของคน หากใจยังไม่ได้รับการพัฒนาให้ซึมซับในการเกลียดชั่วกลัวบาป ให้เกิดหิริโอตตปปะ กฎหมายจะช่วยอะไรไม่ได้มากนัก การจัดระบบให้ดีต้องควบคู่กับการพัฒนาคนให้มีธรรม เมื่อใดก็ตามที่ผู้ปกครองหรือนักการเมืองมีธรรมประชาชนก็มีความสงบร่มเย็น หากนักการเมืองขาดหลักธรรมประจำใจจะมีผลต่อความ

เสื่อมของประเทศชาติ นักการเมืองถึงจะมีกำลังอำนาจแต่เป็นคนพาลย่อมไม่เป็นผลดี แต่ถ้านักการเมืองเป็นปราชญ์และมีกำลังเข้มแข็งจึงจะเป็นผลดี

จากสภาพปัญหาดังกล่าว หากผู้บริหารหรือนักการเมืองสามารถฝึกฝนอบรมตนให้มีคุณธรรมได้ ประเทศชาติจะได้ผู้ปกครองที่ดีมีคุณธรรม มีผลให้ได้รับความเคารพและยอมรับนับถือจากผู้อยู่ใต้การปกครอง และจะเป็นผู้ที่นำความสุขสงบรุ่งเรืองมาสู่รัฐ ชาดิบ้านเมือง ถือได้ว่าเป็นการปกครองใช้อำนาจโดยอาศัยธรรมเป็นแบบธรรมาธิปไตย และพระพุทธองค์ก็ทรงได้ตรัสเกี่ยวกับหลักธรรมสำหรับนักปกครอง นักบริหาร หรือแม้แต่สำหรับคนทั่วไป ด้วยเหตุดังที่กล่าวมาในเบื้องต้นจึงทำให้มีความประสงค์จะศึกษาการประยุกต์ใช้หลักอธิปไตยเพื่อพัฒนาผู้บริหารในสังคมไทย

2. ความหมายของอธิปไตย

ความหมายของอธิปไตย ผู้ศึกษาจะกล่าวถึงความหมายของอธิปไตยตามทัศนะทางพุทธศาสนาเถรวาทและตามทัศนะของผู้รู้หรือนักปราชญ์ ซึ่งได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

อธิปไตย แปลว่า ความเป็นใหญ่ ในทางการปกครองหมายถึงอำนาจสูงสุด (Sovereignty) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของความเป็นรัฐในปัจจุบัน ซึ่งจะขาดเสียมิได้ พระพุทธเจ้าท่านนี้มาอธิบายความหมายการปฏิบัติธรรมของภิกษุ แต่ก็สามารถนำมาอธิบายในเชิงการปกครองได้ (ปริชา ช้างขวัญยืน, 2540: 69) ด้วยเช่นกัน อธิปไตย มาจากคำว่า อธิ+เตยยะ แปลว่า การคุ้มครองที่ยิ่งใหญ่ โดยศัพท์ที่ว่านี้มาจาก อธิ+ปา+ติ อธิ แปลว่ายิ่งใหญ่, ปา แปลว่าคุ้มครองส่วน ติ เป็นปัจจัย มีความหมายเป็นเพียงให้ศัพท์ที่ว่ามานี้เป็นนามรวมทั้งหมดได้ศัพท์ว่า อธิปติ แล้วแผลงเป็น อธิ+เตยยะ และในที่สุดก็กลายมาเป็น อธิปไตย ซึ่งคำว่าความเป็นใหญ่นี้เป็นความหมายที่กว้างเกินไป และในพระไตรปิฎกเพียงระบุคำว่าอธิปไตยไว้ก็เป็นลักษณะของการตั้งกรอบในเรื่องแนวคิดที่เน้นถึงหมวดธรรมเป็นหลักเท่านั้น ที่กล่าวถึงอธิปไตย 3 อยู่ด้วย (ทวี ผลสมภพ, 2534: 64-65)

อธิปไตย แท้ที่จริงต้องเพิ่มคำว่า อำนาจ เข้าไปอีกคำหนึ่งเพื่อให้ความหมายที่ชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อรวมคำทั้งสองเข้าด้วยกันจึงได้ความว่า อำนาจอธิปไตย หมายถึง อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ไม่มีอำนาจอื่นใดในรัฐอยู่เหนืออำนาจอธิปไตย หรือใหญ่กว่าอีกแล้วเพราะถือว่าอำนาจอธิปไตย เป็นอำนาจสูงสุดแห่งรัฐรูปแบบที่พระพุทธเจ้าทรงประทานอำนาจอธิปไตยให้แก่สงฆ์ หรือมอบความเป็นใหญ่ หรือให้สงฆ์เป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยแทนนั้น นับว่าเป็นการกระจายอำนาจให้กับกลุ่มภิกษุหรือสงฆ์ หากได้มอบให้กับภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเข้ามาบริหารจัดการโดยเด็ดขาดไม่ แต่บางครั้งในการทำภารกิจบางประการ กลุ่มสงฆ์อาจมอบอำนาจให้กับตัวแทนหรือมอบให้ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งมาทำหน้าที่ก็ได้ (จันทิมา เกษแก้ว, 2540: 36)

อธิปไตย ตามความหมายตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน แปลว่า อำนาจสูงสุดของรัฐที่จะใช้บังคับบัญชาภายในอาณาเขตของตน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

แนวคิดเกี่ยวกับหลักอธิปไตยทั่วไป

อำนาจอธิปไตย (sovereignty) มีลักษณะเป็นนามธรรม (abstract) กล่าวคือ ไม่สามารถจะมองเห็นได้หรือสัมผัสได้เหมือนกับองค์ประกอบอื่นของรัฐ อำนาจอธิปไตยนั้นเป็นที่ยอมรับกันว่า เป็นอำนาจสูงสุดใน

การปกครองของรัฐ ซึ่งทำให้รัฐมีอำนาจบังคับให้มีการปฏิบัติตามกฎหมาย และมีอำนาจในดำเนินกิจการระหว่างประเทศ และเนื่องจากอำนาจอธิปไตยเป็นอำนาจสูงสุดดังกล่าว ฉะนั้น จึงไม่มีอำนาจอื่นใดภายในรัฐที่จะมาอยู่เหนืออำนาจอธิปไตย เพราะถ้ามีอำนาจใดมาจำกัดอำนาจอธิปไตยแล้ว อำนาจอธิปไตยนั้นก็จะเป็นอำนาจอีกต่อไป และในขณะเดียวกันอำนาจที่มาจำกัดนั้นก็จะเป็นอำนาจอธิปไตยใหม่ขึ้นแทนที่ (อานนท์ อาภาภิรม, 2545: 38-39)

ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 จัง โบแดง (Jean Bodin) ชาวฝรั่งเศส ได้เป็นผู้นำคำว่าอำนาจอธิปไตยมาใช้ โดยอธิบายว่า รัฐได้รับการมีอำนาจสูงสุดเหนือปวงชน และเป็นอิสระจากการบังคับบัญชาของรัฐอื่น โบแดงได้คิดหลักปรัชญาเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตยเพื่อสนับสนุนพระมหากษัตริย์ เขาได้ให้ทัศนะว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของรัฐ และผู้ที่ใช้ควรเป็นพระมหากษัตริย์ นอกจากนั้นโบแดงยังได้กล่าวว่า อำนาจอธิปไตยนี้อาจอยู่ภายใต้กฎบางอย่าง ซึ่งโบแดงอ้างว่าเป็นกฎของพระเจ้าและกฎแห่งชาติ

ครั้นในศตวรรษที่ 17 โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes) ได้เขียนหนังสือชื่อ Leviathan โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะสนับสนุนอำนาจเด็ดขาดของราชวงศ์สจวร์ตแห่งประเทศอังกฤษ เขาอธิบายว่าอำนาจสูงสุดของรัฐมีรากฐานอยู่ในสัญญาฉบับแรกที่มนุษย์ได้จัดทำขึ้นและปวงชนได้ยอมเสียสิทธิธรรมชาติให้แก่รัฐ นอกจากนั้นฮอบส์ได้อ้างว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ใช้อำนาจนี้ปกครองประเทศตามพระราชประสงค์ซึ่งไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้อำนาจของผู้หนึ่งผู้ใด

สืบทอดมา จอห์น ล็อก (John Locke) ชาวอังกฤษ ได้แสดงทัศนะที่ไม่เห็นด้วยกับฮอบส์ กล่าวคือ ล็อกเห็นว่าหน้าที่ที่ปวงชนได้ยอมสละสิทธินั้น เป็นการสละให้แก่ส่วนรวม มิได้สละให้แก่บุคคลหนึ่งบุคคลใด เขาแย้งว่าอำนาจอธิปไตยควรอยู่กับสภานิติบัญญัติ ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้แทนอันชอบธรรมของปวงชน ฉะนั้นพระมหากษัตริย์จึงไม่มีอำนาจตามที่ฮอบส์ได้กล่าวแต่ประการใด

องค์ประกอบที่สำคัญของรัฐอย่างสุดท้ายคือ อำนาจอธิปไตย ซึ่งเป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ เมื่อประเทศมีอำนาจอธิปไตยประเทศจึงมีอำนาจเหนือบุคคล ทุกคนและสมาคมทุกสมาคมในดินแดนนั้นๆ โดยไม่มีข้อยกเว้น ประเทศมีอำนาจสูงสุดในกิจการภายในและภายนอก โดยมีรัฐบาลเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยในนามของประเทศดำเนินกิจการทั้งหลายได้อย่างเต็มที่ (โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, ม.ป.ป.: 36-38)

ความสำคัญของอธิปไตย

ความสำคัญของ อธิปไตย หรืออำนาจอธิปไตยนั้นนอกจากจะมีความสำคัญดังที่กล่าวมาแล้ว ในการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย ผู้ที่เป็นเจ้าของอธิปไตย คือประชาชน และประชาชนนั้นก็ใช้อำนาจอธิปไตยที่ตนมีผ่านกระบวนการต่างๆ ทางการเมือง เช่น การใช้อำนาจอธิปไตยในการเลือกผู้นำหรือตัวแทนเข้ามาเป็นผู้บริหารประเทศชาติแทนตน การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาในระดับชาติ และประชาชนยังมีอำนาจในการถอดถอนผู้นำหรือตัวแทนที่เลือกแล้ว แต่ผู้นำนั้นไม่ได้ปฏิบัติงานตอบสนองความต้องการของประชาชนๆ ก็สามารถที่จะถอดถอนผู้นำนั้นได้ เพราะฉะนั้น อำนาจอธิปไตย จึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับประชาชนที่จะใช้เพื่อตรวจสอบรัฐบาล เพื่อการเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารประเทศ การปกครองรัฐให้เป็นไปอย่างถูกต้องและตอบสนองความต้องการของเจ้าของอำนาจที่แท้จริง

3. หลักอธิปไตย

อธิปไตย ความเป็นใหญ่ ภาวะที่ถือเอาเป็นใหญ่แบ่งออกเป็น 3 อย่าง คือ

1. อัตตาธิปไตย คือ จะทำอะไรก็นึกถึงตน คำนึงถึงฐานะเกียรติศักดิ์ศรี หรือผลประโยชน์ของตนเป็นสำคัญ พึงใช้แต่ในขอบเขตที่เป็นความดี ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็อัตตาธิปไตยเป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อยู่ในป่าก็ดี อยู่ในโคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างก็ดี ย่อมสำเหนียกดังนี้ว่า ก็เราออกบวชเป็นบรรพชิตไม่ใช่เพราะเหตุแห่งจีวร ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งบิณฑบาต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งเสนาสนะ เราออกบวชเป็นบรรพชิต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งความมีและความไม่มีเช่นนั้น ก็แต่เราเป็นผู้อันชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ครอบงำแล้วชื่อว่าเป็นผู้มีทุกข์ครอบงำแล้ว มีทุกข์ท่วมทับแล้ว ไฉนการทำให้สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงปรากฏ ก็การที่เราจะพึงแสวงหากามที่ละได้แล้ว ออกบวชเป็นบรรพชิตนั้น เป็นความเลวทรามอย่างยิ่ง ข้อนั้นไม่เป็นการสมควรแก่เราเลย เธอย่อมสำเหนียกว่า ก็ความเพียรที่ปรารภแล้ว จักไม่ย่อหย่อน สติที่เข้าไปตั้งมั่นแล้วจะไม่หลงลืม กายที่สงบระงับแล้วจักไม่ระส่ำระสาย จิตที่เป็นสมาธิแล้วจักมีอารมณ์แน่วแน่ ดังนี้ เธอทำตนเองแลให้เป็นใหญ่ แล้วละอกุศล เจริญกุศล ละกรรมที่มีโทษ เจริญกรรมที่ไม่มีโทษ บริหารตนให้บริสุทธิ์ (อง.ติก. 20/479/139)

2. โลกาธิปไตย คือ ถือเสียงชาวโลกเป็นประมาณ โลกาธิปไตย หมายถึงการยึดถือเอาเสียงหรือกระแส หรือความนิยมของคนส่วนใหญ่เป็นสำคัญ จะทำอะไรก็ทำตามกระแสเสียง ทำตามใจผู้คนส่วนใหญ่ เกรงกลัวต่อเสียงต่อว่า โลกาธิปไตยเป็นดาบสองคม มีทั้งคุณและโทษ กล่าวคือหากเสียงส่วนใหญ่ประกอบด้วยธรรมมาจากผู้มีคุณธรรมย่อมให้คุณ แต่หากไม่ประกอบด้วยธรรมมาจากผู้ขาดธรรมย่อมให้โทษมากกว่าให้คุณ โลกาธิปไตย ในคำวัดตรงกับคำว่า ประชาธิปไตย ในภาษาทางโลกนั่นเอง และพระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็โลกาธิปไตยเป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อยู่ในป่าก็ดี อยู่ในโคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างก็ดี ย่อมสำเหนียกว่า ก็เราออกบวชเป็นบรรพชิต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งจีวร ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งบิณฑบาต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งเสนาสนะ เราออกบวชเป็นบรรพชิต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งความมีและความไม่มีเช่นนั้น ก็แต่เราเป็นผู้อันชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะทุกข์ โทมนัส อุปายาส ครอบงำแล้ว ชื่อว่าเป็นผู้มีทุกข์ครอบงำแล้ว มีทุกข์ท่วมทับแล้ว ไฉนความทำให้สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงปรากฏ ก็การที่เราออกบวชเป็นบรรพชิตเช่นนี้ พึงตรีกามวิตกกัฏฐิ พึงตรีกพยาบาทวิตกกัฏฐิ พึงตรีกวิหิงสาวิตกกัฏฐิ ก็โลกสันนิวาสนี้ใหญ่โต ในโลกสันนิวาสนันใหญ่โต ย่อมจะมีสมณพราหมณ์ที่มีฤทธิ์ มีทิพยจักขุ รู้จิตของคนอื่นได้ สมณพราหมณ์เหล่านั้นย่อมมองเห็นได้แม้แต่ไกล แม้ใกล้ๆ เราก็มองเห็นไม่เห็น และท่านย่อมรู้ชัดซึ่งจิตด้วยจิต สมณพราหมณ์แม้เหล่านั้น ก็พึงรู้เราดังนี้ว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลายดูกุลบุตรนี้ซิ เขาเป็นผู้มีศรัทธาออกบวชเป็นบรรพชิตแล้วแต่เกลื่อนกล่นไปด้วยธรรมที่เป็นบาปอกุศลอยู่ ถึงเทวดาที่มีฤทธิ์ มีทิพยจักขุ รู้จิตของคนอื่นได้ก็มีอยู่ เทวดาเหล่านั้นย่อมมองเห็นได้แต่ไกล แม้ใกล้ๆ เราก็มองเห็นไม่เห็น และท่านย่อมรู้ชัดซึ่งจิตด้วยจิต เทวดาเหล่านั้นก็พึงรู้เราดังนี้ว่า ดูกรท่านผู้เจริญทั้งหลาย ดูกุลบุตรนี้ซิ เขาเป็นผู้มีศรัทธาออกบวชเป็นบรรพชิตแล้ว แต่เกลื่อนกล่นไปด้วยธรรมที่เป็นบาปอกุศลอยู่ เธอย่อมสำเหนียกว่า ความเพียรที่เราปรารภแล้วจักไม่ย่อหย่อน สติที่เข้าไปตั้งมั่นแล้วจักไม่หลงลืม กายที่สงบระงับแล้วจักไม่ระส่ำระสาย จิตที่เป็นสมาธิแล้วจักมีอารมณ์แน่วแน่

ดังนี้ เธอทำโลกให้เป็นใหญ่ แล้วละอกุศล เจริญกุศล ละกรรมที่มีโทษ เจริญกรรมที่ไม่มีโทษ บริหารตนให้บริสุทธิ์ (อง.ติก. 20/479/139-140)

3. อัมมาธิปไตย คือ อำนาจสูงสุดขึ้นอยู่กับการตัดสินใจโดยยึดเอาความถูกต้อง เป็นระบบที่มีความเที่ยงธรรม มีมาตรฐานสำหรับทุกฝ่าย ในข้อนี้พระพุทธองค์ตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมาธิปไตยเป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อยู่ในป่าก็ดี อยู่ในโคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างก็ดี ย่อมสำเหนียกว่า ก็เราออกบวชเป็นบรรพชิต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งจีวร ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งบิณฑบาต ไม่ใช่เพราะเหตุแห่งเสนาสนะ เราออกบวชเป็นบรรพชิตไม่ใช่เพราะเหตุแห่งความมีและความไม่มีเช่นนั้น ก็แต่เราเป็นผู้อันชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ครอบงำแล้ว ชื่อว่าเป็นผู้มีทุกข์ท่วมทับแล้ว ไฉนความทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้จะพึงปรากฏ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้วอันบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อหิงสาจะพึงรู้เฉพาะตน ก็เพื่อนสพรหมจารีที่รู้อยู่เห็นอยู่มีอยู่แล ก็และการที่เราได้ออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้วจะพึงเป็นผู้เกี่ยวคร้าน มัวเมาประมาทอย่างนี้ ข้อนั้นไม่เป็นการสมควรแก่เราเลยดังนี้ เธอย่อมสำเหนียกว่า ก็ความเพียรที่เราปรารภแล้วจักไม่ย่อหย่อน สติที่เข้าไปตั้งมั่นแล้วจักไม่หลงลืม กายที่สงบระงับแล้วจักไม่ระส่ำระสาย จิตที่เป็นสมาธิแล้วจักมีอารมณ์แน่วแน่ ดังนี้ เธอทำธรรมนั้นแหละให้เป็นใหญ่ แล้วละอกุศล เจริญกุศล ละกรรมที่มีโทษ เจริญกรรมที่ไม่มีโทษ บริหารตนให้บริสุทธิ์ (อง.ติก. 20/479/140)

หลักอธิปไตยตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น หมายถึง ความเป็นใหญ่ ความเป็นผู้มีอำนาจ เช่น ในพระพุทธศาสนาในยุคแรกๆ พระพุทธเจ้าเป็นผู้มีอำนาจอธิปไตย คือ มีอำนาจในการออกกฎ ระเบียบ ข้อปฏิบัติ ในการยึดถือปฏิบัติสำหรับพระสาวก เรียกว่า พระธรรมวินัย ทั้งนี้ในการใช้อำนาจพระองค์ก็มีไตรปิฎกใช้โดยพลการ แต่ทรงอาศัยเหตุที่เกิดขึ้นกับพระภิกษุในการบัญญัติพระวินัย อำนาจในการบริหาร เช่น พระพุทธเจ้าทรงจัดองค์กรสงฆ์ขึ้นเพื่อความสามัคคีและความสงบเรียบร้อยดีงามของหมู่คณะในการอยู่ร่วมกันของสงฆ์ และอำนาจในการวินิจฉัย ตัดสินคดี เช่น เมื่อพระสาวกรูปใดกระทำความผิด พระพุทธเจ้าจะทรงตรัสเรียกมาตำหนิต่อหน้าสงฆ์แล้วทรงลงโทษพร้อมทั้งทรงบัญญัติกฎระเบียบขึ้นมาเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

ส่วนประเภทของหลักอธิปไตยนั้น องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงอธิปไตยนั้นมีอยู่ 3 ประเภทด้วยกัน คือ อัตตาธิปไตย คือ การถือตนเองเป็นใหญ่ โลกาธิปไตย คือการถือความนิยมของหมู่ชนเป็นใหญ่และธรรมาธิปไตย คือ การถือธรรม ความถูกต้อง ความดีงาม และเหตุผลเป็นใหญ่ ในหลักอธิปไตยทั้งสามประเภทนี้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสยกย่องธรรมาธิปไตยว่าเป็นหลักอธิปไตยที่ควรทำให้เกิดมีขึ้นในตนและสังคม เพื่อความสงบสุขร่มเย็นของสังคม

4. หลักธรรมที่เหมาะสมกับผู้บริหาร

การประยุกต์ใช้หลักอธิปไตย โดยอาศัยธรรมโดยเน้นที่ตัวผู้ปกครองหรือผู้บริหารนั้นถือว่ามิมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมให้คนอยู่และสงบสุข จึงนำเสนอหลักธรรมสำหรับผู้บริหารไว้ ดังนี้

พรหมวิหาร 4 คือ เป็นคุณธรรมที่มีความสัมพันธ์กับความรู้สึก เป็นข้อปฏิบัติที่มุ่งเน้น คุณธรรมที่ปรากฏในจิตใจ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา (ขุ.มหา. 29/29/20) อธิบายได้ดังนี้ เมตตา เป็นอาการประพฤตินี้เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่มนุษย์โดยเป็นคุณธรรมที่กำจัดความอาฆาต ที่ปรากฏในใจของสัตว์ทั้งหลายให้สงบ มิให้เป็นข้าศึกที่ทำร้ายจิตใจของ ตนเองและผู้อื่น กรุณา เป็นคุณธรรมที่ประกอบด้วยอาการที่จะช่วยบรรเทาทุกข์แก่สัตว์ทั้งหลาย ทำให้เป็นผู้ไม่นิ่งดูตายต่อความทุกข์ของผู้อื่น เป็นคุณธรรมที่ระงับซึ่งการเบียดเบียนกันเป็น สมบัติ มุทิตา เป็นคุณสมบัติที่ประกอบด้วยความยินดีปราศจากความริษยาเป็นกิจ เป็นคุณธรรมที่เสริมสร้างความเอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อผู้อื่น ซึ่งเป็นการกำจัดความมีใจคับแคบไม่ไยดี ต่อกัน อุเบกขา เป็นคุณธรรมที่มีอาการเป็นกลางๆ โดยพิจารณาถึงภาวะที่เสมอกันด้วย พิจารณาถึงภาวะของสัตว์ทั้งหลายมีกรรมของตนเป็นบรรทัดฐาน เป็นคุณธรรมที่ ประกอบด้วยความไม่เสียใจและไม่ดีใจเป็นสมบัติ

อคติ 4 คือ นักปกครองต้องเป็นผู้ที่ปราศจากความลำเอียงเป็นคนซื่อตรง ไม่หวั่นไหว เอนเอียงด้วยการใดๆ อันเป็นเหตุให้เกิดความลำเอียง เพราะการถึงอคติ 4 ประการ (อง.จตุกก. 21/17/17) ดังนี้

ลำเอียงเพราะชอบ (ฉันทาคติ) เช่น คนที่ตนชอบหรือรักกระทำความผิดก็ไม่ลงโทษตามโทษานุโทษ เป็นต้น

ลำเอียงเพราะชัง (โทสาคติ) เช่น คนที่ตนเกลียดกระทำความผิดก็ไม่พอใจ ถ้าทำผิดก็ซ้ำเติม เป็นต้น

ลำเอียงเพราะเขลา (โมหาคติ) เช่น คนทำผิดมาฟ้องบอกว่าคนอื่นเป็นผู้กระทำความผิด ยังไม่ทันสอบสวนก็เชื่อตามฟ้องอย่างไรเหตุผล ลงโทษคนถูกฟ้อง คนผิดเลยกลายเป็นถูก คนถูกกลายเป็นผิด เป็นต้น

ลำเอียงเพราะกลัว (ภยาคติ) เช่น กลัวอิทธิพล กลัวถูกตำหนิ กลัวถูกย้ายกลัวไปเสียทุกอย่างจนไม่กล้าทำอะไร เป็นต้น

หลักทศพิธราชธรรม คือ หลักธรรมข้อนี้ผู้ปกครองหรือพระมหากษัตริย์ยึดถือและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาช้านานทุกยุคทุกสมัย ตั้งแต่ยุคสมัยที่ปกครองด้วยระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จนถึงปัจจุบันที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยเป็นหลักธรรมที่มีความหมายที่กว้างและยึดหลักปฏิบัติที่สามารถใช้ได้ดีมาทุกยุคทุกสมัย มีเนื้อหาเป็นหลักปฏิบัติของผู้ปกครองหรือผู้นำโดยตรงซึ่งหลักทศพิธราชธรรมนี้ ประกอบด้วย ทาน (ทาน) การให้ คือ การสละทรัพย์สิ่งของบำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ศีล (ศีล) ความประพฤติดีงาม คือ สรรพกายและวจีหาวรร ประกอบแต่สุจริตรักษาเกียรติคุณให้ควรเป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์มิให้มีข้อที่ใครจะดูแคลน บริจาค (บริจาค) การบริจาค คือ เสียสละความสุขสำราญ เป็นต้นตลอดชีวิตของตนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ความซื่อตรง (อาชว) คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริตมีความจริงใจไม่หลอกลวงประชาชน ความอ่อนโยน (มททว) คือ มีอัธยาศัยไมเย่อหยิ่ง ไม่หยาบคาย ไม่กระด้างถือองศ์ มีความสง่าเกิดแต่ท่วงทีกริยาสุภาพนุ่มนวลละมุนละไมให้ความรักภักดีแต่มีขาดยาเกรง กำจัดบาป (ตป) คือ แผลเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำจิตใจจะยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงใหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอ หรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์ ความไม่โกรธ (อกโกธ) คือ ไม่เกรี้ยวกราด ลุอำนาจความโกรธจนเป็นเหตุให้วินิจฉัยความและกระทำการต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองขุ่นวินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของ

ตัวเอง ความไม่เบียดเบียน (อวิหีสา) คือ ไม่บีบคั้นกดขี่ เช่น เก็บภาษีขูดรีดหรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเห็จอำนาจ ขาดความกรุณาหาเหตุเบียดเบียน ลงโทษอาญาแก่ประชากรราษฎรเพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง ความอดทน (ขันติ) คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายเหนื่อยหน่ายเพียงไรก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกหยันด้วยคำเสียดสีลากถางอย่างไรก็ไม่หมดกำลังใจไม่ยอมละทิ้งกรณีที่น่าพิศุขโดยชอบธรรม ความไม่คลาดธรรม (อวิโรธน์) คือ วางตนเป็นหลักหนักแน่นในธรรมคงที่ไม่เอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ตีส่าย ลากสักการะ อิฏฐารมณ์ อนิฏฐารมณ์ใดๆ นั้นสถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรมที่ดี นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครองตลอดจนบรรณนิยมประเพณีอันดีงามไม่ประพฤติกให้คลาดเคลื่อนวิบัติไป (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543: 298-301)

5. หลักธรรมที่ควรเพิ่มเติม

สังคหัตถ์ 4

สังคหัตถ์ เป็นธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กัน, ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน หมายถึง หลักการครองใจคน, หลักยึดเหนี่ยวใจกันไว้, วิธีทำให้คนรัก, หลักสังคมสงเคราะห์ ซึ่งเป็นเครื่องประสานใจ และเหนี่ยวรั้งใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และทำให้อยู่กันด้วยความรักความปรารถนาดีต่อกัน เหมือนลิ่มสลักที่ตรึงตัวรถไว้มิให้ชิ้นส่วนกระจัดไป ทำให้รถแล่นไปได้ตามที่ต้องการ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า สังคหัตถ์ 4 ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี, หลักการสงเคราะห์ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวถึง สังคหัตถ์ ไว้ใน พระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาตสังคหัตถ์ ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย สังคหัตถ์(ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) 4 ประการนี้ สังคหัตถ์ 4 ประการ อะไรบ้าง คือ

1. ทาน (การให้)
2. เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก)
3. อัตถจริยา (การประพฤติประโยชน์)
4. สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ)

ภิกษุทั้งหลาย สังคหัตถ์ 4 ประการ นี้แล ทานเปยยวัชชะ อัตถจริยาในโลกและสมานัตตตาในธรรมนั้น ๆ ตามสมควรสังคหธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลก เหมือนลิ่มสลักที่ยึดคัมภีร์ซึ่งแล่นไปไว้ได้ฉะนั้น ถ้าไม่พึงมีธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดา ก็ไม่พึงได้การนบถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุแต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นจึงมีความเป็นใหญ่ และเป็นผู้นำสรรเสริฐ นอกจากนั้น สังคหัตถ์ยังปรากฏใน พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค สังคาลกสูตรดังนี้ ทาน (การให้) เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) อัตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) ในโลกนี้และสมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) ในธรรมนั้น ๆ ตามสมควรสังคหธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลก เหมือนลิ่มสลักเพลาคุมรถที่แล่นไปไว้ได้ฉะนั้น ถ้าไม่มีสังคหธรรมเหล่านี้มารดาหรือบิดาก็ไม่พึงได้การนบถือ หรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุแต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความเป็นใหญ่และเป็นผู้นำสรรเสริฐ

ผู้บริหารที่ดีนั้นควรมี จริยธรรม (Ethics) มีมาตรฐานของการกระทำ และพฤติกรรม อันเป็นเครื่องบ่งบอกให้เห็นถึงการเป็นผู้ทรงเกียรติ ที่สามารถแยกแยะได้ว่าอะไรคือสิ่งที่ถูก หรืออะไรที่ผิด โดยใช้ดุลยพินิจพิจารณาในเชิงศีลธรรม คือ

มีบุคลิกภาพการเป็นผู้มีจริยาที่ดี ทั้งการแต่งกาย การพูดจา การแสดงออกทั้งทาง กายจริยา (กาย) วจีจริยา (วาจา) และมโนจริยา (ใจ) ให้เหมาะสมกับกาลเทศะ โดยต้องอยู่ในพื้นฐานของการให้เกียรติ (Honoric) ผู้อื่นเสมอ

1. กายจริยา หมายความว่า การปฏิบัติการทำงานซึ่งต้องใช้กายเป็นสำคัญ โดยต้องรักษาระเบียบแบบแผน ถือเอาเหตุผลเป็นสำคัญขณะเดียวกันต้องไม่ถ่วงเวลาผู้อื่น ไม่ละเลยงานในหน้าที่ และต้องทำงานให้ลุล่วงทั้ง "ต่อหน้าและลับหลัง"

2. วจีจริยา หมายความว่า การปฏิบัติการทำงานด้วยคำพูดเป็นสำคัญ ต้องน่าเชื่อถือได้ ต้องถือหลักว่า "เสียชีพอ่าเสียสัตย์"

3. มโนจริยา หมายความว่า ตั้งจิตใจมั่นในการปฏิบัติงานทุกอย่างซึ่งเป็นหน้าที่ของตน

6. บทสรุป

หลักอริปไตยเพื่อพัฒนาผู้บริหารเป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจใน หลักอริปไตยตามแนวพระพุทธศาสนาหรือตามความหมายของหลักอริปไตยทั่วไปนั้น หมายถึง ความเป็นใหญ่ ความเป็นผู้มีอำนาจเหมือนกัน แต่หลักอริปไตยตามแนวพระพุทธศาสนามี 3 ประเภท คือ อัตตาริปไตย โลกาธิปไตย และธรรมาริปไตย การใช้หลักอัตตาริปไตย เป็นการถือตน ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติยศ ชื่อเสียง เป็นใหญ่แต่ก็ควรประกอบด้วยธรรม การใช้หลักโลกาธิปไตย เป็นการถือโลกเป็นใหญ่ ความนิยมชมชอบเสียงสรรเสริญของชาวโลกเป็นใหญ่ อะไรที่ชาวโลกเขานิยมชมชอบแม้จะเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมายหรือศีลธรรมก็ตาม ก็ทำไปตามความคิดเห็นของชาวโลก ซึ่งบางครั้งเป็นการทำให้ตัวเองอ่อนแอ หรือเป็นการลบหลู่เกียรติและชื่อเสียงของผู้อื่นก็ทำตามเพราะเชื่อคนส่วนมาก การใช้หลักธรรมาริปไตย คือ การถือธรรม ความถูกต้อง ความดีงามและเหตุผลเป็นใหญ่ อย่างไรก็ตามไม่ว่าบุคคลผู้เป็นอัตตาริปไตย โลกาธิปไตย และธรรมาริปไตย พระพุทธศาสนาสอนให้ใช้หลักธรรม คือ เว้นจากอคติ 4 คือ 1) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ 2) โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง 3) โมหาคติ ลำเอียงเพราะเขลา 4) ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว แล้วใช้หลักพรหมวิหาร 4 คือ 1) เมตตา มีความรัก 2) กรุณา มีความสงสาร 3) มุทิตา มีความเบิกบานยินดี 4) อุเบกขา มีใจเป็นกลาง และใช้หลักทศพิธราชธรรม ในการบริหารบ้านเมืองเพราะบุคคลผู้มีจิตตั้งมั่นแล้วจะมีอารมณ์แน่วแน่ ไม่กระสับกระส่าย ไม่เลอะเลือน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2543: 107-108) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ผู้เป็นอัตตาริปไตย พึ่งใช้สติให้มาก ผู้เป็นโลกาธิปไตย พึ่งมีปัญญาครองตนและรู้พินิจ ผู้เป็นธรรมาริปไตย พึ่งประพฤติให้ถูกหลักธรรม ผู้เป็นหัวหน้าหมู่เป็นนักปกครองพึงถือธรรมาริปไตย และควรมีหลักธรรมเพิ่มเติมเข้ามาด้วยคือ สังคหวัตถุ 4 ทาน (การให้) เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) อีกทั้ง มีบุคลิกภาพการเป็นผู้มีจริยาที่ดี ทั้งการแต่งกาย การพูดจา การแสดงออกทั้งทาง กายจริยา (กาย) วจีจริยา (วาจา) และมโนจริยา (ใจ) ให้เหมาะสมกับกาลเทศะ

ดังนั้น การบริหารที่จำเป็นต้องใช้อำนาจความเป็นใหญ่ตามหลักอธิปไตยนั้น จะต้องใช้ธรรมาธิปไตยเป็นตัวตั้ง ไม่ว่าบุคคลผู้ใช้อำนาจจะหนักไปทางอิตาธิปไตย หรือโลกาธิปไตยก็ตาม ควรที่จะมีธรรมกำกับอยู่เสมอ เพื่อความถูกต้อง ดีงามในการใช้อำนาจ โดยมีธรรมาธิปไตยเป็นเกณฑ์ตัดสินหลัก แล้วใช้หลักโยนิโสมนสิการพิจารณาอย่าง ถี่ถ้วนแล้วจึงตกลงใจใช้อำนาจนั้นต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา. (2525). **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง**. เล่มที่ 10, 11, 15, 20, 21 และ 29. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2540). **วรรณคดีการเมืองของพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: สยามคัมภีร์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. กรุงเทพฯ: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน).
- วิชญ์ เครื่องงาม. (2523). **กฎหมายรัฐธรรมนูญ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: แสงสุทธิการพิมพ์.